

ПРОПОЗИТИВНО-ДИКТУМНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ „SÜNDE“ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

PROPOSITIONAL-DICTUM ORGANISATION OF THE CONCEPT “SÜNDE” IN CONTEMPORARY GERMAN

В'ялець В.С.,

orcid.org/0009-0005-2676-6180

викладач кафедри німецької філології

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Дана стаття присвячена дослідженню пропозитивно-диктумної організації концепту «Sünde» (Гріх) у сучасній німецькій мові крізь призму когнітивно-дискурсивної парадигми. Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення семантичних трансформацій релігійної лексики, яка в процесі історичного розвитку інтегрується у світський комунікативний простір. Методологічну основу дослідження становить теорія пропозитивно-диктумного аналізу Шарля Баллі, що дозволяє розмежувати в семантичній структурі висловлювання об'єктивний зміст (диктум) та суб'єктивно-оцінний компонент (модус). На матеріалі авторитетних лексикографічних джерел (Duden, Wahrig, DWDS) здійснено комплексний аналіз семантичної структури досліджуваного концепту. Встановлено, що концепт «Sünde» має полеву організацію: його ядерну зону формує стійка теологічна модель (порушення божественної волі), яка характеризується імперативністю та зовнішнім локусом контролю. Водночас виявлено, що периферійна зона є динамічною та зазнає суттєвих аксіологічних зрушень. Зокрема, аналіз словникових дефініцій продемонстрував тенденцію до раціоналізації концепту (інтерпретація гріха як «нерозсудливості» у Duden) та його прагматизації (трактування як «помилки» або «сорому» у Wahrig). Окрему увагу приділено феномену десакралізації та карнавалізації поняття у побутовому дискурсі, де воно набуває іронічного забарвлення (DWDS). Доведено, що еволюція концепту відбувається шляхом зміни модальної рамки: від абсолютного релігійного осуду до етико-раціональної оцінки та мовної гри. Запропоновано типологію пропозитивних моделей, що відображають функціонування концепту в різних регістрах мовлення.

Ключові слова: концепт «Sünde», пропозитивно-диктумна організація, мовна картина світу, модус, диктум, десакралізація, секуляризація, аксіологічна семантика.

The article investigates the propositional-dictum organization of the concept «Sünde» (Sin) in the modern German language within the framework of the cognitive-discursive paradigm. The relevance of the study stems from the need to analyze semantic transformations of religious vocabulary, which integrates into the secular communicative space during historical development. The methodological basis of the research is Charles Bally's theory of propositional-dictum analysis, which allows distinguishing between the objective content (dictum) and the subjective-evaluative component (modus) in the semantic structure of an utterance. Based on authoritative lexicographical sources (Duden, Wahrig, DWDS), a comprehensive analysis of the semantic structure of the concept under study was carried out. It has been established that the concept «Sünde» possesses a field organization: its nuclear zone is formed by a stable theological model (transgression of divine will), characterized by imperativeness and an external locus of control. At the same time, it was revealed that the peripheral zone is dynamic and undergoes significant axiological shifts. Specifically, the analysis of dictionary definitions demonstrated a tendency towards the rationalization of the concept (interpretation of sin as «irrationality» or «Unvernunft» in Duden) and its pragmatization (interpretation as «mistake» or «shame» in Wahrig). Special attention is paid to the phenomenon of desacralization and carnivalization of the notion in everyday discourse, where it acquires an ironic connotation (DWDS). It is proven that the evolution of the concept occurs through a change in the modal frame: from absolute religious condemnation to ethical-rational evaluation and language play. A typology of propositional models reflecting the functioning of the concept in different speech registers is proposed.

Key words: concept «Sünde», propositional-dictum organisation, linguistic worldview, modus, dictum, desacralization, secularization, axiological semantics.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується стійким інтересом до вивчення культурних концептів, що становлять основу мовної картини світу. Особливої ваги набуває дослідження релігійних понять, які в процесі історичного розвитку зазнають семантичних трансформацій, виходячи за межі сакрального дискурсу в площину побутової комунікації. Концепт «Sünde» (Гріх) є ключовим ментальним утворенням німецької лінгвокультури, що фіксує норми моралі та поведінки. Його аналіз крізь

призму пропозитивно-диктумної організації дозволяє виявити глибинні механізми оцінки дійсності носіями мови та простежити динаміку змін від релігійного імперативу до раціонально-оцінного судження, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою роботи є розкриття специфіки пропозитивно-диктумної організації концепту «Sünde» в сучасній німецькій мові та моделювання його польової структури на основі лексикографічних даних.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Окреслити теоретичні засади пропозитивно-диктумного аналізу як методу лінгвістичного дослідження.

2. Здійснити порівняльний аналіз словникових дефініцій лексеми «Sünde» в авторитетних німецьких лексикографічних джерелах.

3. Визначити ядерні та периферійні компоненти досліджуваного концепту.

4. Побудувати пропозитивно-диктумні моделі, що відображають еволюцію модальної оцінки гріха в сучасному німецькому мовному просторі.

Об'єктом дослідження слугує концепт «Sünde» як фрагмент німецької мовної картини світу.

Предметом дослідження є пропозитивно-диктумна структура даного концепту, а також особливості його функціонування в ядерній та периферійній зонах.

Матеріалом дослідження послужили словникові статті тлумачних словників сучасної німецької мови: Duden Online, Wahrig (Digital) та DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів: описовий метод для характеристики теоретичної бази; метод компонентного аналізу для виокремлення сем у словникових дефініціях; пропозитивно-диктумний аналіз для моделювання структури оцінки; метод польового моделювання для побудови ієрархії значень концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним фундаментом дослідження концепту «Sünde» (Гріх) обрано концепцію пропозитивно-диктумного поділу висловлювання, основи якої були закладені видатним швейцарським лінгвістом Шарлем Баллі. У своїй фундаментальній праці «Linguistique générale et linguistique française» Баллі розмежовує в семантичній структурі висловлювання два обов'язкових компоненти: диктум (le dictum) та модус (le modus) [1, с. 36]. Також важливим для даного аналізу є тлумачення поняття «пропозиція»

Диктум (від лат. dicere – говорити) репрезентує об'єктивний зміст думки, фактологічну інформацію про подію або явище дійсності. Це корелює з поняттям пропозиції у логічній семантиці – ситуацією, що має істиннісне значення. У контексті нашого дослідження диктум відповідає конкретній дії агента (наприклад: брехня, крадіжка, подружня зрада).

Модус (від лат. modus – міра, спосіб) виражає суб'єктивно-оцінне ставлення мовця до змісту

диктуму. Це ментальна операція, що співвідносить пропозицію з системою цінностей. Як зазначають сучасні дослідники когнітивної лінгвістики (зокрема Дж. Серль та Д. Буссе), саме модус є простором, де реалізуються модальні, емоційні та оцінні значення [2, с. 29–30; 3, с. 14].

За Селівановою, «**пропозиція** в широкому сенсі є структурою репрезентації знань про певну ситуацію або подію, що характеризується відносною об'єктивністю й несуперечливістю і не використовує механізми уяви» [4, с.602].

Постановка завдання. Стосовно концепту «Sünde», ми пропонуємо розглядати його не як статичну лексичну одиницю, а як модусний оператор негативної оцінки. Концептуалізація гріха відбувається за формулою: $M(Sünde) + D(Handlung)$, де дія D набуває статусу гріха лише за умови накладання на неї модальної рамки M (релігійної або моральної заборони). Такий підхід дозволяє простежити, як одна й та сама дія (диктум) може інтерпретуватися як «Sünde» або як нейтральне явище залежно від зміни модальної установки у діяхронії.

Для виявлення ядерних та периферійних ознак досліджуваного концепту та виявлення його динаміки було проведено порівняльний аналіз словникових статей у трьох авторитетних лексикографічних джерелах: Duden Online, Wahrig (Digital) та DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). Зіставлення дефініцій дозволяє виокремити як сталий семантичний інваріант (ядро концепту), так і варіативні ознаки, що формують його периферію.

Усі три джерела одноставно визначають ядерне значення лексеми «Sünde» через теологічну модальність. Словник Duden визначає його як «Übertretung eines göttlichen Gebots» (порушення божественної заповіді) [5], Wahrig фіксує тотожну формулу «Verfehlung gegen Gott od. sein Gebot» [6], а DWDS – «Verstoß gegen ein göttliches Gebot» [7]. На рівні пропозитивно-диктумного аналізу це свідчить про стабільність сакрального ядра: диктум (дія-порушення) кваліфікується виключно через референцію до абсолютної інстанції (Бога). У цьому реєстрі модус є імперативним та безапеляційним.

Однак аналіз вторинних значень демонструє суттєві розбіжності в концептуалізації світських аспектів «Sünde», що вказує на різні вектори десакралізації поняття.

Словник Duden, що відображає літературну норму, у своєму третьому значенні пропонує раціоналістичну інтерпретацію: «Handlung der Unvernunft, die nicht zu verantworten ist;

Verfehlung gegen bestehende [moralische] Normen» [5]. Тут відбувається заміна оцінного оператора: замість теологічного критерію вводиться категорія Розуму (Vernunft). Таким чином, у сучасній мовній картині світу гріх трансформується з «бунту проти Бога» у «акт нерозсудливості». Пропозиційна установка зміщується з площини віри у площину інтелектуальної оцінки та соціальної відповідальності.

Натомість словник Wahrig акцентує увагу на емоційно-прагматичних компонентах концепту. Дефініція «Handlung, deren man sich schämt» вводить у структуру концепту емотивну складову (сором), переміщуючи локус контролю із зовнішнього закону у внутрішній світ суб'єкта [6]. Окрім того, визначення «Handlung, die nachteilige Folgen haben kann» демонструє остаточну прагматизацію поняття: гріх розглядається як помилка, що призводить до негативних наслідків, позбавляючись морального навантаження.

Важливий нюанс вносить словник DWDS, який експлікує стилістичний регістр функціонування лексеми. Подаючи значення «Verstoß gegen bestehende (moralische) Verhaltensnormen», словник супроводжує його маркерами [häufig, umgangssprachlich, scherzhaft] (часто, розмовно, жартівливо) [7]. Це є критично важливим для нашого дослідження, адже підтверджує тезу про іронічне переосмислення концепту на периферії. Модус «Sünde» у побутовому дискурсі змінюється з трагічного на іронічний, дозволяючи вживати це слово для позначення дрібних порушень етикету або дієти.

Узагальнюючи лексикографічні дані, можна стверджувати, що пропозиційна структура концепту «Sünde» є дворівневою. На ядерному рівні вона зберігає релігійну оцінку (гріх як злочин проти Бога), тоді як на периферійному рівні відбувається розгалуження модальних рамок: раціональної (гріх як нерозумність: Duden), прагматичної (гріх як помилка/сором: Wahrig) та іронічної (гріх як жартівливе порушення норми: DWDS).

На основі проведеного лексикографічного аналізу та застосування методики польового моделювання (Feldmodellierung) структуру концепту «Sünde» можна представити у вигляді ієрархічної системи, що складається з ядерної зони, ближньої та далекої периферії. Такий розподіл відображає ступінь віддалення семантики від первинного етимологічного та теологічного значення.

Ядерну зону (Kernzone) досліджуваного концепту конститує теоцентрична модель, зафіксована всіма проаналізованими джерелами як первинна. У цьому сегменті лексема «Sünde»

зберігає свій етимологічний та догматичний зв'язок з категорією святості. Пропозиційна структура тут характеризується максимальною жорсткістю та імперативністю: диктум (дія) оцінюється виключно крізь призму порушення волі Абсолюту (Бога). У ядерній зоні концепт функціонує як категорія, що визначає онтологічний статус людини (спасіння або загибель), а не просто оцінює її поведінку. Тут відсутня варіативність: гріх є об'єктивним фактом порушення сакрального порядку, незалежно від суб'єктивного ставлення агента.

У зоні ближньої периферії відбувається поступова секуляризація концепту, що супроводжується зміною аксіологічного вектору з «божественного» на «етико-раціональний». Як засвідчив аналіз дефініцій у словниках Duden та Wahrig, на цьому рівні концепт трансформується у поняття моральної провини (Schuld) або нераціональної поведінки (Unvernunft). Релігійний страх заміщується соціальними регуляторами – совістю та соромом (Scham). Пропозиція гріха тут будується на порушенні суспільного договору або етичного кодексу. Таким чином, концепт втрачає містичний компонент, перетворюючись на інструмент соціального контролю та саморефлексії, де «грішним» вважається вчинок, що суперечить людській гідності або здоровому глузду.

Далека периферія концепту демонструє найвищий ступінь семантичної дивергенції, що межує з десемантизацією первинного значення. Згідно з позначками у DWDS (scherzhaft, umgangssprachlich), у цьому шарі відбувається карнавалізація та побутова метафоризація поняття. Лексема «Sünde» починає вживатися для позначення тривіальних помилок або порушень утилітарних норм (правил дорожнього руху, дієтичних приписів, модних тенденцій). Високий трагізм, притаманний ядру, тут заміщується іронією або гіперболою. Словотвірні моделі цієї зони (на кшталт Diätsünde чи Modesünde) свідчать про те, що концепт стає емоційним маркером будь-якого відхилення від норми, остаточно втрачаючи зв'язок з категоріями моралі чи релігії.

Отже, архітектоніка концепту «Sünde» відображає історичний шлях його розвитку: від суворої релігійної догми в ядрі через морально-етичну рефлексію на ближній периферії до іронічного мовного штампу в повсякденному дискурсі.

Узагальнення лексикографічних даних та структурного аналізу дозволяє формалізувати семантичну еволюцію концепту «Sünde» через призму зміни його модальної рамки. Якщо прийняти диктум (D) за відносну константу (дія,

що порушує певну межу), то динаміка концепту визначається трансформацією модусу (M), тобто оцінного оператора. Загальну пропозитивну модель концепту можна представити формулою: $K(\text{Sünde}) = M(\text{Evaluation}) + D(\text{Handlung})$.

На основі проведеного дослідження ми виділяємо три варіанти реалізації цієї моделі в сучасній німецькій мові:

Теоцентрична модель (Ядерна): $M_{(\text{sacral})}(\text{Gotteswille}) + D(\text{Verstoß}) = \text{Absolute Verdammnis}$. У цій моделі модус базується на авторитеті вищої сили. Оцінка є зовнішньою, абсолютно негативною та не залежить від намірів суб'єкта. Це класичне біблійне розуміння гріха, яке лексикографічно фіксується як «Übertretung eines göttlichen Gebots».

Рационально-етична модель (Ближня периферія): $M_{(\text{rational})}(\text{Vernunft/Moral}) + D(\text{Fehler}) = \text{Soziale/Innere Dissonanz}$. Тут відбувається зміна оцінного оператора. Як засвідчив аналіз словника Duden, критерієм оцінки стає Розум (Unvernunft). Модус трансформується з «гніву Божого» на «людську нерозсудливість» або «соціальний сором» (Wahrig). Концепт набуває антропоцентричного характеру: гріх – це те, що шкодить самій людині або соціуму.

Іронічно-прагматична модель (Далека периферія): $M_{(\text{ironic})}(\text{Scherz/Norm}) + D(\text{Abweichung}) = \text{Emotionale Markierung}$. Це модель повної десакралізації, зафіксована у DWDS. Модус втрачає функцію суворого осуду і набуває ігрового характеру. Оператор «гріх» накладається на тривіальні дії (поїдання солодощів, помилка в одязі) не для засудження, а для експресивного виділення або м'якої самокритики.

Таким чином, пропозитивно-диктумний аналіз доводить, що сучасне функціонування слова «Sünde» є полімодальним: один і той самий диктум (порушення правила) може інтерпретуватися у трьох різних аксіологічних системах.

Висновки. Проведене дослідження концепту «Sünde» в сучасній німецькій мові на матеріалі лексикографічних джерел Duden, Wahrig та DWDS із застосуванням методології пропозитивно-диктумного аналізу дозволяє зробити наступні висновки:

Аналіз словникових статей засвідчив, що лексема «Sünde» в сучасній німецькій мові характеризується складною семантичною структурою. Усі розглянуті джерела одностайно фіксують релігійне значення як первинне та ядерне, водночас демонструючи варіативність у трактуванні вторинних значень: від «нерозсудливості» (Duden) до «сорому» (Wahrig) та «іронічного порушення норми» (DWDS).

Концепт „Sünde“ у свою чергу має чітко виражену польову будову. Його ядро є стабільним і консервативним (теологічний дискурс), тоді як периферія є зоною активної семантичної деривації. Розширення семантичного обсягу відбувається шляхом метафоричного перенесення ознаки «забороненість/порушення» із сакральної сфери на сфери побуту, моди, харчування та соціальної поведінки.

Застосування пропозитивно-диктумного методу виявило, що еволюція концепту відбувається не через зміну диктуму (самої дії), а через трансформацію модусу (оцінки). Доведено, що в німецькій мовній картині світу відбувається поступовий зсув модальної рамки концепту: від зовнішнього локусу контролю (Бог) до внутрішнього (Совість/Розум) і, зрештою, до ігрового регістру.

Дослідження підтвердило також тенденцію до десакралізації релігійної лексики в німецькій мові. Особливо показовим є виявлений у словнику Duden зв'язок концепту «Sünde» з категорією «Unvernunft» (нерозсудливість), що свідчить про глибоку раціоналізацію моральних понять у німецькій ментальності, де гріх переосмислюється як відступ від логіки та розуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bally Ch. Linguistique générale et linguistique française. 2-me éd. refondue. Berne : A. Francke, 1944. 440 p.
2. Searle J. R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge : Cambridge University Press, 1969. 203 p.
3. Busse D. Frame-Semantik und Diskursanalyse. Konstruktionsgrammatik und Frame-Semantik / hrsg. von A. Ziem, A. Lasch. Berlin; Boston : De Gruyter, 2010. S. 13–32.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
5. Sünde. Duden : веб-сайт. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Suende> (дата звернення: 21.10.2025).
6. Sünde. Wahrig : веб-сайт. URL: <https://www.dwds.de/wb/wdw/suende> (дата звернення: 21.10.2025).
7. Sünde. DWDS : веб-сайт. URL: <https://www.dwds.de/wb/Sünde> (дата звернення: 21.10.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025